

IRAK TÜRKMEN ŞAİRLERİNDEN HASAN GÖREM

One of the Iraqi Turkmen Poet: Hasan Görem

Muhsin KEVSER*

Mehmet TEMİZKAN**

Özet

Hasan Görem, Irak Türkmen edebiyatının son dönemdeki önemli temsilcilerinden biridir. Gözlerini çocukluğunda kaybetmesine rağmen, birkaç yabancı dil öğrenmiş ve bu dillerle yazılmış edebiyat eserlerini okumuştur. Satirik bir şair olan Hasan Görem’de, millî ve mahallî konular ağır basar.

Anahtar Kelimeler: Hasan Görem, Irak Türkmen Edebiyatı, Satirik, Millî, Mahallî

Abstract

Hasan Görem, is one of the important representatives of Iraqi Turkmen literature in the last era. Despite of the fact that he lost his ability of vision in his childhood, he managed to learn several foreign languages and far more he read the literary works in these languages. Being a satirical poet, Hasan Görem mostly focused on the national and local themes.

Key Words: Hasan Görem, Iraqi Turkmen Literature, Satiric, National, Local

Irak Türkmenlerinin son yüzyılda yetiştirdiği büyük şairlerden biri olan Hasan Görem, 1922 yılında Tuzhurmatu’da doğmuştur. Soy kütüğü, Hasan bin Velî bin Alî Demirci bin Vâhid şeklindedir. Ailesi, Demirci Alîoğulları adıyla tanınmaktadır. Demirci Alî, Hasan Görem’in dedesidir; babasının adı da Velî olup Demirci Velî Alî olarak bilinmektedir.

Hasan Görem, daha çocukluk yıllarında geçirdiği çiçek hastalığı neticesinde gözlerini kaybetmiştir. Bu talihsizlik, ona azminden ve gayretinden hiçbir şey kaybettirmemiştir. Karamsarlığa kapılmamış, hayata, ömrünün sonuna kadar hep iyimser bakmıştır. Hayatını içine kapanık bir kişi olarak sürdürmek yerine, pek çok genç gibi dış dünya ile temas kurma ihtiyacının hissetmiştir. Önce yakın çevresindeki insanları dinlemiş, anlamaya ve değerlendirmeye çalışmıştır. Ancak bir süre sonra, bu çevre şaire dar gelmeye başlamış; daha uzakları, uzaklardaki insanları ve milletleri de tanıyıp anlamak istemiştir. Bunun için de yabancı dil öğrenmek zorunda olduğunu fark etmiştir.

Çok genç yaşta Farsçayı mükemmel şekilde öğrenen Hasan Görem, bu sayede Türk, Arap ve Fars dillerini bilen bir insan olmuştur. Bir süre sonra, bildiği bu diller sayesinde her bakımdan yakından tanıma imkânına kavuştuğu Orta Doğu ve Doğu dünyasını da dar bulmaya başlayan şair, batı insanını ve uygarlığını da tanıma ihtiyacını hissetmiş ve böylece yönünü batıya çevirmiştir. Hem bilim hem de politika dili olarak gördüğü İngilizceyi de öğrenmiştir. Bu dili öğrenir öğrenmez Irak petrol şirketlerinde çalışan yabancılarla, özellikle de İngilizlerle dostluk kurmuş, bu yolla pratiğini de geliştirme şansını yakalamıştır.

Yabancı dilleri öğrenmenin yanı sıra edebiyat, tarih ve din bilgisine de merak saran Hasan Görem, bu sahalarla ilgili farklı dillerde yazılmış eserleri arkadaşlarına okutmuş; böylece bu eserlere ve

* Doç. Dr., Bağdat Üniversitesi, Diller Fakültesi.

** Yard. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.

konulara da vâkıf olmuştur. Edebiyat sahasında, başta Fuzulî, Namık Kemal ve Ziya Paşa olmak üzere pek çok ünlü şairin divanını, Osmanlıca'yı iyi okuyup yazan arkadaşlarına okutmuş, kendisi de dinlemiştir. Daha sonra üniversitede edebiyat hocalığı yapacak olan Rıza Musa, bu arkadaşlarından biridir.

Tuzhurmatu'da dostluk kurduğu kişiler arasında ünlü ressam ve eğitimci Muhammed Mehdî, heykeltıraş ve ressam Alî Kamber Özdemir, İngilizce öğretmeni Abdülhüseyin Cafer Tuzlu, doktor Salim Ahmed Doğramacı gibi aydınlar bulunmaktadır. Tanınmış Kerkük şairlerinden rahmetli Hicrî Dede, Hızır Lütfî, Muhammed Sadık gibi zatların meclislerinde yer almış ve onlarla görüş alış verişinde bulunmuştur. Başta Kraliyet dönemi başbakanlarından Nuri Said olmak üzere bazı devlet, siyaset ve din adamlarıyla görüşmüş; engin kültürü, parlak fikirleri ve oldukça nazik konuşma tarzı sayesinde kendisini onlara kabul ettirmiş, onların saygısını ve dostluklarını kazanmıştır.

I. Dünya Savaşı, ikisi Avrupa'da bulunan üç imparatorluğun tarihe karışmasıyla sonuçlanmıştır: Alman, Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu. Osmanlının haritası yeryüzünden silinmiştir. Osmanlılar, yuvarlak masa toplantılarında müttefiklere alay konusu olmuştur. Onlar, dört yüz yılı aşkın bir zamandan beri uykuyu gözlerine haram eden hasta adamın öldüğünü düşünmeye başlamışlardır. Osmanlının, Türkün kaderi ve geleceği artık meçhuldür. Çünkü müttefik devletlerin gemileri İzmir ve İstanbul kıyılarına demir atmış bulunmaktadır. Bu da, müttefiklerin elinin Osmanlının ta kalbine uzanmış olması demektir. Bu şartlar altında Türk halkının iyice düşünmesi, bir karar vermesi ve bir şeyler yapması gerekiyordu. Zaten 1919 yılından itibaren yola çıkılmış; Türk toprağını kurtarmak, Türk milletini özgürlüğe kavuşturmak için Kurtuluş Savaşı başlatılmıştır. Tüm milletin el birliği yaparak başarıyla sonuçlandığı bu özgürlük savaşı,

1923'te yeni, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla noktalanmıştır.

Hasan Görem çocuk yaşına rağmen, bu olayları, cephe ve meydan muharebeleriyle ilgili haberleri, büyüklerinden sanki henüz olmuş gibi dinliyor ve taşıdığı anlamı kavramaya çalışıyordu. Tam bu sırada, uzaktan, Almanya'dan Alman Milliyetçiliğinin yankıları gelmeye başladı. 1939 yılında, Hasan Görem 17 yaşındayken, dünyayı yeni bir çalkantı, yeni bir deprem sardı. Patlak veren II. Dünya Savaşıydı ve bu fırtına Orta Doğu'yu kasıp kavuruyordu. İşte son derece önemli hadiseler ve bunlarla ilgili haberler, herkes gibi Hasan Görem'i de etkilemekte ve derin düşüncelere sevk etmekteydi. O, olup bitenlerden sonuçlar çıkarmaya ve dünyanın gelecekteki durumunu tasavvur etmeye kendini zorluyordu. Şair, hayalinde yarınki dünyanın bir tablosunu çizmeye çalışıyordu. Tablonun rengi de, şairin haberdar olduğu şeylerden çıkardığı sonuçlara göre değişiyordu.

Hasan Görem'in hayatının sonuna kadar çizmiş olduğu tablolara baktığımız zaman, onların genellikle aydınlık; yazdığı şiirleri okuduğunuz zaman da kişiliğinin iyimser olduğunu görmekteyiz. O, çizdiği muhteşem şiir tablolarında çok farklı renkler kullanmıştır. Yazdığı şiirlerde çok değişik konulara değinmiştir. Ancak, çoğu zaman millet ve memleket konularını işleyen şiirler yazmıştır. Bu iki ana çizgiye paralel olarak uygar insan yetiştirme, insanları cehaletten kurtarma, memleketin tamirine, ilerlemesine çalışma ve katkıda bulunma arzusu, Hasan Görem'in şiirlerinde ele aldığı başlıca temalardır. Zaten şairin şiir yazmaktaki amacı da, düşman egemenliği altında olduğunda yurdu, düşman tarafından sömürülmüş durumda bulunan milleti kurtarma ve özgürlüğe kavuşturma duygularını uyandırmak ve bu fikirleri yurttaşlarına, insanlara aşılamaaktır.

Hasan Görem'e göre, gerektiği zaman vatani için harekete geçemeyen vatandaş, tam anlamıyla vatandaş değildir. O kişilere, -Namık Kemal'in dediği gibi- zindan; vatanlarına da düşman yaraşır. Milleti vatan sahibi yapan, insandır. Vatani düşmandan kurtarıp yurttaşlarına bağışlayan da, yine insan olacaktır. Şair 1952 yılında yazdığı "İnsan" başlıklı şiirinde, hayal ettiği insanın portresini şöyle çizmiştir:

*İnsan olayım söyleyen insanlığı bilsin
Aklında bütün halka zarar fikrini silsin
Giçmişde keder virdi bize ayrılık işte
Milletdeki işbirliğine dikkat idilsin
Vicdan sözünün doğrusunu iş ider ısbat
Bir hak yola birlikde bugün doğru gidilsin
Gençler de sefih kimselere uymasın artık
Miletde bütün gençlerimiz doğru dutulsun
Yanlıştır o ki halka tekebbürle bakarsa
Herkes bu zekâyı ciddî nezaketle sivilsin
Milet, vatan uğrunda çalışmaktan usanmaz
Mümkün olamaz yurdumuz ellerde ezilsin
Bir de **Görem** artık bunu söyler yine halka
Herkes bu zemân birbirinin kadrim bilsin*

Hasan Görem'e göre gerçek insan, her zaman ve her yerde milletini, memleketini düşünen, seven, onların yükselmesi ve ilerlemesi için çalışan, milletin menfaatini kendi menfaatinin üstünde tutan insandır. Ancak söylemek kolay, uygulamaksa zordur. Ziya Paşa'nın dediği gibi, söyledikleriyle yaptıkları bağdaşmayan pek çok insan vardır. Şairimiz, söylediği şeyleri kendi hayatına tatbik eden bir kişiliğe sahiptir. Şu hadise, bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır: 1946 yılının temmuz ayında, büyük bir din adamı Tuzhurmatu'yu ziyarete gelmiştir. Bu kişi "müctehid-i a'zam" Ayetullah Abdülkerim Zencanî'dir. Hasan Görem, önce bu kişinin "Zencanî'nin Filistin Gezisi" adlı Farsça eserini Türkçeye tercüme etmeyi taahhüt etmiş, sonra da Tuz'a gelişini konu alan bir şiir yazmıştır. Daha sonra da memleket için, halkın acil ihtiyaçlarının karşılanması için bazı isteklerde bulunmuştur:

*Yazık yok kehribâsı gasb idilmiş suyu hep halkın
Ümidim var yakınlarda sivinsin milletin canı
Üçüncü mektebe var ihtiyacı Tuz'un bugün ma'lûm
Bu mekteple olur ikmal bize her ilm noksanı*

Şairin büyüklüğü de buradadır zaten. Kendisi gözleri görmeyen bir kişi olmasına rağmen, kendisi için hiçbir şey istememiş, halkı için kehriba, su ve okul istemiştir. Bir ferdi olduğu halkın çektiği sıkıntılar karşısındaki tavrını,

*Muhakkak şahsî derdimden şikâyet itmedim, itmem
Zavallı halkın ahvalin görürken çekilir kanım*

şeklindeki mısraları gayet açık bir surette ortaya koymaktadır. Şair, bu duygularında samimidir. Ondaki aşk, millet ve memleket aşkıdır. Hakiki şair, halkın durumunu ve sıkıntılarını, memleketin de ihtiyaç duyduğu şevleri dile getirir. Bunları, devlet adamlarının önüne serer ve onlardan söz konusu eksiklikleri tamamlamasını ister. Madem, ki halk için istemektedir; o halde bunları tekrarlamaktan bıkip usanmamalı, tam aksine bundan zevk almalıdır. Namık Kemâl'in

*Usanmaz kendini insan bilenler halka hizmetten
Mürüvvetmend olan mazluma el çekmez îânetten*

beyti ile Hasan Görem'in şu mısraları, aynı ruh halinin, aynı endişenin, aynı samimiyetin ve aynı idealizmin mahsulleri değil midir?

*Döker göz yaşların binlerce mazlum kimseler gördüm
Düşündüm onlara yardım ne çare yokdur imkânım*

*Bana millî düşüncem kâfidir her zevk için bence
Odur insan ki zevk alsın cihanda feyz-i milletden*

Hasan Görem, gerçek saadeti, hayatın tadını ve zevkini yemek, içmek ve eğlenmekte değil, insan olarak içinde yaşadığı topluma bir hizmet sunmakta, etrafına bir ışık tutmakta bulmaktadır. Bu da, gerçekte derin bir inancın meyvesidir:

*Nedir bilmem bunca sefâhet meyli bazı yirlerde
Gelir insana sefaletler sefâhetden
Esef itmem bugün mahrum isem âlemde ezvâkdan
Dimem asla uzak düşdüm niçün enva'-ı lezzetden
Mecaza i'tibâr itmem onunla hiç alâkam yok
Gönül bir başka âlemde arar ma'nâ hakikatden
Değil mahlûka arz it, Hâlık'a, olduysa bir derdin
Nedir fayda hayâtda her zemân halka şikâyetden
Bana millî düşüncem kâfidir her zevk için bence
Odur inssn ki zevk alsın cihanda feyz-i milletden*

Hasan Görem'in derdi, millettir; bu derdin dermanı da yine millettir. Millettin birliği, güçlenmesi, yükselmesi ve saadete ermesi için çalışmak; kısaca millet için yaşamak, millet için ölmektir. Şair, bu hayat felsefesini, gençliğe seslendiği bir şiirinde, gayet güzel bir şekilde ortaya koymaktadır:

*Bir milleti yükseltmeye lâzım gelir ancak
Ahlâk ile işbirliği merdane çalışmak
Gençlikde budur şanlı vazife bize şimdi
Ahlâk siverek ilm ile irfana çalışmak
Yükseldi çalışmakla tebeşşür göklere çıkdı
Virmiş ne kadar fayda gör insana çalışmak
Müstakbeli te'mine çalışsun gerek insan
Baş eğdiremez kimseyi düşmana çalışmak
Fikreyle düşün sen de Görem, gençliğe hizmet
İstersen eğer halka bir ihsana çalışmak*

Şair, zaman zaman da halkın içindeki uyuşmazlıklardan, anlaşmazlıklardan şikâyet etmektedir. 1939'da yazdığı "İhtilâf" başlıklı şiirin çok az bir kısmı şu şekildedir:

*Kardeşim bu ihtilâf artık yeter giçmiş giçen
Faydasız efkâra uyma her söze aldanma sen
Maddî bir gayeyle bunca ihtilâf olmuş icâd
Bir hakîkatdir bunu zannetme olsun bilmeyen
Bu uyuşmazlık nedir millet içinde boş yire
Halkı aldatmış yazık birbirine düşman iden*

Görem'e göre, bu uyuşmazlıkları körükleyen ve bu ihtilâfı azdıran düşmandır. Buna inandığı için de halkı uyarmakta, düşmanlara karşı dikkatli olunmasını tavsiye etmektedir. 1959 yılında yazdığı "Dikkat" başlıklı şiiri, bu endişenin ürünüdür:

*Neden kardaşı kardaşa düşman itdi düşmanlar
Nedir mabeynimizde uydurulmuş bunca bühtanlar
Yalanlar, iftiralar bî-kabahat zulm ü tuğyanlar
İcâb eyler düşünsünler bunu gayretli insanlar*

*Kim eşref olmak isterse ider etrafına dikkat
Büyük olmaz bir insan itmezse hem-cinsine hizmet*

*Değil baksın gururla herkese göstermesin hürmet
Ezilsin karşusmda bir takım bî-çâre insanlar*

Şaire göre insanlar birbiriyle iyi geçinmeli, barışık olmalı ve dostça yaşamalıdır. Birbirlerine yararlı olmalı, zarar vermemeli, kötülük yapmamalıdır. H. Görem, insanlar için hayal ettiği hayat tarzını, hayal ettiği âlemi 1971 yılında kaleme aldığı “Rü’yâ” başlıklı şiirinde şu şekilde tanıtmaktadır:

*Rü'yâmda bulundum gice bir seyr ti seferde
Bir âleme vardım elem olmazmış o yirde
Gördüm orada halkı bütün zevk ü safâda
Bir kimse o milletden ezilmezdi kederde
Bir âlem idi evleri cam, yolları billur
Güllerden asılmışdı bütün evlere perde
Sordum didiler bizde cehalet de bulunmaz
Herkes çalışır yükseliyor ilm ü hünerde
Herkes düşünür birbirine fayda içinde
Bir kimse çalışmaz burada halka zararda
Zulmü kime sordum ne kadar bilmedi kimse
Bildim orada yok çalışan galiba serde*

Tam anlamıyla insan olan insan, herkesi sever ve sayar; hiç kimseye kötülük yapmayı düşünmez, insanların yaşadığı her memleketi kendi yurdu sayar. Bölgecilik yapmaz, yapamaz. İnsanlar arasında ayırım yapmaz, yapamaz. Görem, bu konuları çok işlemiş, yurttaşlarını bu konuda bilgilendirmiş ve aydınlatmıştır. Bölgecilğe karşı amansız bir savaş vermiştir. 1965 yılında, Kerküklü şair merhum Muhammed Sâdık'm vefatı üzerine kaleme aldığı “Kerküklü Şair Muhammed Sadık İçin Ağıtı”nda, onun ölümünden duyduğu elemi dile getirirken, araya bu sosyal konulan da serpiştirmiştir:

*Kim koşdu kimin söyleyen imdadına bir gün
Kim bakdı kimin âbına feryadına bir gün
Millet bu kadar eylemesin birbirini ihmâl
Bir lâf ile herkes idiyor âlemi iğfal
Herkes düşünür kendini başkasını bilmez
Kan ağlayanın bir kerre gözyaşını silmez
Öz yurduna yıllarca yabancı gibi kaldı
Kim bildi neler çekdi ne hasretlere daldı
Her kimse onun tâli'ini görmüşdü perişan
Kim eyledi bir gün acebâ derdine derman*

Her türlü fikir, ilim ve marifet, insanın kafasındadır; dil, bunları anlatmak için bir vasıtaadır. Asıl olan, insanın cevheridir.

*Kemal ehli arar insanda cevher surete bakmaz
Ümidim var yakınlarda çoğalsın böyle kâmiller*

mısralarıyla çok hoş bir temennide bulunan şair, 1990 yılında aramızdan ayrılmıştır.

*Bu dünya fânidir fânî, gelenler kalmıyub gitdi
Misafirhanedir bundan senin de irtihâlin var*

diyen Hasan Görem, yetmiş yıllık hayatında bizlere çok şey vermiş, milletine ve memleketine değerli hizmetlerde bulunmuştur. Hizmetlerinin karşılığını aldığı söylemek, oldukça zordur. Çektiği cefadan kaderinden kaynaklandığı için şikâyet etmeyen şairimiz, dostlarının ihanetinden dolayı perişan olduğunu belirtmektedir:

*Felekden bin cefâ görsem şikâyet eylemem bunca
Hiyanet görmüşem dostdan bununçün gözyaşım kandır*

ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER

I.

YOKSUL VE ZENGİN

Bu zemâne halkının her sevdiği olmuş dinar
Yok dinardan başka bir nesneye artık i'tibâr
Kimdir iyilik düşünen ya ma'rifet kimdir soran
Yoksulu nefret iderler her gelen zengin sorar
Zenginin bin aybı olsa birini kimse dimez
Her kimi yoksul görerlerse diyerler aybı var
Akribâsı dostu çok yoksul olan bir kimsenin
Kime dostum söylese bilmem neden ondan kaçar
Sözüne kimse inanmaz doğru olsa ne kadar
Kimi söyler ma'rifetsiz kimi söyler sahtekâr
Sorarım yoksul olan insan değil mi bu zemân
Ne sebepten halk içinde sayılır ayb-ı iftikâr
Bazı câhil kimse gördüm bilmez asla sözünü
Amma zengindir gene millet ona söyler kibar
Bazı yoksul kimsenin her sözü cevher gibidir
Çünkü yoksuldur konuşsa dirler onda yok vakar
Dimedim bir zengine sen bunca itme ihtiram
Amma bir yoksul olan kimseye itme ihtikâr
Bakma zengin yoksula sen ma'rifet sor ey **Görem**
Doğru insanım diyen akça değil ahlâk sorar
Mayıs 1945

II.

İHTİLÂF

Kardeşim bu ihtilâf artık yeter giçmiş giçen
Faydasız efkâra uyma her söze aldanma sen

Sünnîyem ben Şî'asın sen söyleme bunca bana
Bir fikirli olalım bu ayrılıktan fayda ne
Bu kadar gördün zararlar almadın ibret yine
Yeter artık toplansın hizmet ister bu vatan
Kaç asır İslâm'ı işgal itdi bâtil i'tikâd
Her yalancı sözüne bir daha itme i'timâd
Maddî bir gayeyle bunca ihtilâf olmuş îcâd
Bir hakîkatdir bunu zannitmem olsun bilmeyen

Bellidir gafletten oldu bizlere her bir ziyan
Ayrılıktan asla yok bir fayda halka yarayan
Ecnebî milletlere bak aç gözün sen de uyan
Yükselir onlar ilmde bizde kuvvet yok neden

Bir vatan kurban giderse bunca yanlış sözlere
Yaşamaktan ey **Görem** fayda kalmaz bizlere
Bu uyuşmazlık neden millet içinde boş yire
Halkı aldatmış yazık birbirine düşman iden

Haziran 1949

III.

DÜNYÂ

Her kimi şâd iylese çarh-ı felek
Bil muhakkak onu mahzun idecek

Zevkine aldanma dehrin çevrine çekme elem
Güldürürse ağladırna ona sen virme önem
Olmadı âlemde kimse görmeyen ömründe gam
Ne kadar şâd olsa amma yine mihnet görecek

Eylemez âkil olan dünyâyâ asla ihtimam
Zevkinin yokdur sübûtu kahrı de itmez devam
Gamda sanma ömr olur olmaz gamla tamam
Gösterir döndükçe devrân bî-vefâdır gör ne renk

Seni gerçi güldürür aldanma dehrin fendine
Kimleri şâd iyledi çekdi belâ kemendine
Bir misafirsin bu âlemde güvenme kendine
Bin yıl olsa olma gâfil yine ömrün giçecek

Bu muvakkat ömr için mahviyleme vicdanım
Kimde vicdan olmasa bilmez dinini îmânım
Olma vicdansız elinle yakma kendi canım
Bil ecel badesin dünyâda inşân içecek

Söz konuşsan durma söyle doğru söz ile beyân
İyilik iyle ol yararlı halka sen virme ziyan
Kardeşim bir nesnedir insana ancak yarayan
O da insân olanın a'mâli düz olsa gerek

Doğru derler yiyecek rızkını elbet ölmeyen
Amma bulmaz rızkını âlemde sa'y kılmayan
İşte ihmâl sayılır izzeti nefsin bilmeyen
Yaraşmaz ey "Görem" izzeti nefsin bilmemek
Mart 1947

IV.

UYANIN¹

Uyanın çalışın yatan kardaşlar
Bu kadar uykuya dalmayın yeter

Bilmeden varlığın satan kardaşlar
Bu kadar uykuya dalmayın yeter

Cehalet yüzünden ezilir canlar
Günahsız döküldü ne kadar kanlar
Ne roller oynuyor görün düşmanlar
Bu kadar uykuya dalmayın yeter

¹ Bu şiir, 1971 yılında **Kardaşlık** dergisinin armağanını kazanmıştır.

Aldadır bizleri maskası kalın
Almayın düşmanın parasın mâlın
Yimeyin hâinin zehirli balın
Bu kadar uykuya dalmayın yeter

Ne i İm vardır ne san'at bizde
Ne de yürürüz doğru bir izde
İnsanlar geziyor ayda yıldızda
Bu kadar uykuya dalmayın yeter

Târihin doludur şerefden sândan
Sen neden yoksulsun her bir imkândan
Ne çıkar boş yire âh ü efgândan
Bu kadar uykuya dalmayın yeter

Çalışmak isteriz demirde tilde
Ne dirsın kardaşım bir şey yok elde
Fayda yok ne kadar konuşsak dilde
Bu kadar uykuya dalmayın yeter

Var atom çok şeyler çıkıyor ondan
Çok işler yaptılar eliktrondan
Kalmışız habersiz bizler de sondan
Bu kadar uykuya dalmayın yeter

Söylenem boş yere fikriniz yorun
Biraz da bilimsel işleri sorun
Çalışan insanlar yükselir görün
Bu kadar uykuya dalmayın yeter

Nolacak hâlimiz giderse böyle
Uykuda kalanlar yükselir neyle
“Görem” şu sözü her yerde söyle
Bu kadar uykuya dalmayın yeter

V.

RENDLER

Rendler nerede bczm-i safa kimlere kaldı
Meydânı bugün bir sür nâ-puhteler aldı
Ellerde kadeh başka bugün mey dahi başka
Saz varsa da nâ-puhte çalar aykırı aşka
Rend olmaya kalkışdı çocuklar da bu yerde
Rendler bugün olsaydı ne derlerdi bu derde
Şâir giçilir bazı taklîd ile hattâ
Ma'nâsı nedir anlayamaz aşkı hayâtda
Sözler getirirler bize bilmem nerelerden
Tıbkı su getirmiş gibi kırkbir derelerden
Nâ-chiline kaldı ise bütün iş bu cihanda
Elbetde kaçır dadı çıkar aksi zemânda
Ne ise giçelim saçı sapandan hezeyandan
Fikr it “Görem” artık ne çıkar âh ü figândan
Temmuz 1962

VI.
EMELİM²

Solsun da bütün güller ezilsin de çiçekler
Solmaz emelim hâlâ gönül bir günü bekler
Giçmiş gicemiz işte şafak bizce yakındır
Doğdu ise güneş cümle kederler giçecektir
Elbetde o gün bizler için başka bahardır
Var başka sa'âdet o zemânda görecekler
Bmlerce perîşân kalan insan bugün ağlar
En son sarılır yâreleri hep gülecekler
İstersen eğer hoş günü görmek daha irken
Gayretle çalış sarf idelim ciddî emekler
Dalmazsa eğer uykuya millet vatan ölmez
Her hâini, her zâlimi, zâten sürecekler
Aldatmayalım birbirimiz başka hevesle
Tâ gerçek ola bizler için cümle dilekler
Biz doğru çalışdıksa vatan cennete benzer
Parlar o kadar hayret ider hûrî melekler
Milletle düşün sen de "Görem" yurdunu söyle
Var bir emelim işte gönül bir günü bekler

VII.

USANDIM

Gördüm o kadar cevri ü cefâ candan usandım
Yoksul değilim amma bu devrândan usandım
Ma'mûr görülen yerleri vîrân görüyorum
Bıkdım o kadar doğrusu virandan usandım
Tâli' denilen bir şey eğer varsa felekde
Çıkdı o dahi kara, bu zindandan usandım
Dost olmak için akli başında olan iste
Her derde sebep câhili nadandan usandım
Her türlü elem geldi bana câhil yüzünden
Her akribâdan belki de kardaştan usandım
Ben iyiliğin istediğim aksime çıktı
Dostum didiğim kaskıma düşmandan usandım
Ben ömrümde zarar istemedim kimseye amma
Çok kimse zarar virdi bana ondan usandım
Ahbâb aradım pek azını bulmuşum ancak
Sevdim onları amma kalanlardan usandım
Halk sözlerinin gerçeği kıymetlidir amma
Dillerde yalan, sahte, bu vicdandan usandım
Her türlü ilâç söylediler çıkmadı doğru
En son bir gönül derdine dermandan usandım
Didim "Görem" artık sen bana doğruyu söyle
Güldü didi ben de yalan insandan usandım

Temmuz 1988

اوصانديم
گوردوم او قدار جورو جفا جانندان اوصانديم
يوقسول ده گليم اما بو دورانندان اوصانديم
معمور گوروله ن يرلري ويران گورويوروم
يقتديم او قدار دوغروسو ويرانندان اوصانديم
طالع دنيله ن بير شى اگر وارسا فلگده
چقدي او دوخى قاره ، بو زندانندان اوصانديم
دوست اولماق ايچين عقلى باشندا اولان ايسته
هر دهرده سبب جاهلى نادانندان اوصانديم
هر تورلو ألم گلدى بنا جاهل يوزونده ن
هر اقربادان بلكى ده قارداشتان اوصانديم
بن الميگين ايسته ديگيم عكسيمه چقدي
دوستوم ديديم قديمه دشمانندان اوصانديم
بن عمرومه ضرر ايسته مديم كيمسيه اما
چوق كيمسه ضرر ويردى بنا اونندان اوصانديم

² Bu şiir, 1966 yılında **Kardaşlık** dergisinin ikincilik armağanını kazanmıştır.

**VIII.
RÜ'YÂ**

Rü'yâmda bulundum gice bir seyr ü seferde
Bir âleme vardım elem olmazmış o yirde
Gördüm orada halkı bütün zevk ü safâda
Bir kimse o milletden ezilmezdi kederde
Bir âlem idi evleri câm yolları billur
Güllerden asılmışdı bütün evlere perde
Sordum didiler bizde cehalet de bulunmaz
Herkes çalışır yükseliyor ilmî hüner de
Herkes düşünür birbirine fayda işinde
Bir kimse çalışmaz burada halka zararda
Zulmü kime sordum ne kadar bilmedi kimse
Bildim orada yok çalışan gâlibâ serde
Biz de olalım işte o millet gibi ciddî
Tâ düşmeyelim kahra sefaletlere bir de
Giçmişteki gamlardan eğer almazsak ibret
İnşân ezilir yükselemez olduğu yirde
Lütfen düşünün her sebebin iç yüzü vardır
Ne imiş düşüren bizleri bin bir kere derde
Rü'yân olacak galiba gerçek “**Görem**” artık
Bir gün sağalır varsa da bin yâre ciğerde

1971

IX.

KERKÜKLÜ HASAN TÛTÛNCÛ'YE AĖIT

Değil ma'lûm bu âlemde hayât esrarı insanın
Fakat insana ma'lûmdur bütün ahvâli dünyânın
Değil esrâr-ı hikmetden bedihîdir bu sözler hep
Ne bir hoş gün devam eyler ne eyyamı hicranın
Abes görme anâsırdan mürekkeb cismi idrâk it
Ne hikmet var ki hükm eyler bu cisme bir zemân canın
Bütün erbâb-ı zahir anlamaz esbâb-ı hilkatden
Bu sırra vâkıf olmuşdur ezelden ehl-i irfanın
Ecelsiz bir hayât inşâna mümkün olmamış olmaz
Bu derdin bulmamış hâlâ cihanda kimse dermanın
Ne dersin kalb-i mahzûnm tahammül eylemez derde
Dimişler gerçi sabreyle eğer olduysa imkânın
Meğer bizlerden ayrılmış bugün bir muhterem kardaş
Bu fırkatle olur mahzun mükedder kalbi insanın
Hamiyyet sahibi ahlâkı parlak fikri yüksekdi
Muhitinde bilir herkes bu zâtın ciddî vicdanın
Her insan ağlar elbet böyle bir kardaş kaybitse
Ne dersin fâni dünyâyâ da budur encamı devrânın
Tütüncü'ydü iş ismi Hasan Kerkük'te sakindir
Ecel soldurdu bir anda bunun ömri gülistanın
Coşardı kalbi sohbetde Muhammed Mustafâ derken
Mecîdi gönülden evliyanın Şâh-ı Merdân'ın
Kalan kardaşlann ahababın da başı sağ olsun
Gidende sohbetin görsün, ilâhî hûrî gilmânın
“**Görem**” söyle teessüfle mücevher ile târihin
Şaşırmış kul olur şeydâ yara ahababı Mevlâ'nın

1965

X.

TUZ

Bugün her yirde ma'lûmdur senin var şöhretin ey Tuz
Görenler her zemân söyler muhakkak izzetin ey Tuz
Değil şimdi ezelden bellidir şâyân-ı takdîsin
Asırlarca zemân görmüş bu kadr ü kıymetin ey Tuz
Yaşamış bir zemân gayretde meşhur kimseler sende
Bugün de aynı gayretle yaşarlar milletin ey Tuz
Bulunmuş kaç asır ol güzel ma'denin derler
Senin ismin ider ikmâl ta'âmın lezzetin ey Tuz
Durur şarkında yüksek dağ sana bir bekçidir gûyâ
İder her yolcuya izhâr senin bir heybetin ey Tuz

Senin vaktiyle etrafın yeşil dallarla süslenmiş
Bugün de hâlâ kalmışdır o parlak zînetin ey Tuz
Giçer dağlar arasından koşar âgûşma Aksu
Buna yok şübhe yükselmiş suyunla rağbetin ey Tuz

Hayât-ı içtimâ'î yükselir günden güne sende
Eminim her zemân artar bu yolda kudretin ey Tuz

Yazık evlâdın aldansın bozuk efkâra gafletten
Kim aldansa görer elbet cihanın zilletin ey Tuz
Senin halkın mecal virmez içinde bâtil iş olsun
Denâet hiç kabul itmez temizdir tıynetin ey Tuz

Seninçin sa'y iden eşhas yaşasın bahtiyar olsun
Senin bunlar ziyâd eyler hayâtda kudretin ey Tuz
Yaşasın muhterem Kerkük sana hürmet ider gördüm
Bu yüksek şehir ile birdir senin de hilkatın ey Tuz
Büyük şâirlere ilm ehline merkez olan Kerkük
Senin hakkında göstermiş temâmen gayretin ey Tuz
Teşekkür eyle cümle Kerkük halkına cidden
Bu kardaşlar her yirde ki olsun ülfetin ey Tuz
Bugün var gerçi İhlasın fakat mahcûbsm elbetde
“Görem” söyle ki benden olmamış bir hizmetin ey Tuz³

³ Bu metinler, “Hasan Görem, Rü'yâ, Kültür ve Tanıtma Bakanlığı Türkmen Kültür Müdürlüğü Yayınları, Bağdad 2000” künyeli eserden seçilerek alınmıştır.

KADINLA İLGİLİ TÜRKMEN ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİ

Woman Related Proverbs and Idioms in Turkmen

Nesrin SİS*

Özet

Türkmen Türkçesi Oğuz grubu lehçelerindedir. Bu çalışmada, Türk Dünyasının “ortak dil, ortak kültür” hedefine yakınlaşmasına bir katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Bundan dolayı, “Türkmen Nakılları ve Atasözü” adlı kitaptan hareketle Türkmen kültüründe çok önemli bir yeri olan atasözleri ve deyimler incelenerek, kadınla ilgili olanlar değerlendirilmiştir. Ayrıca karşılaştırma yapmak amacıyla, Türkçedeki kadınla ilgili atasözü ve deyimler araştırılmıştır. Çalışmalar, her iki alanda da kadına bakış açısı bakımından büyük benzerlikler olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, Türkiye Türkçesiyle karşılaştırıldığında, Türkmen Türkçesinde kadınla ilgili kelimelerin çeşitlilik bakımından daha sınırlı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türkmen Türkçesi, Atasözü, Deyim, Kadın, Anadolu.

Abstract

Turkmen Turkish is a dialect of Oghuz group. As the Turkish world come closer for the purpose of “common language, common culture”, a contribution to this purpose was aimed in this study. For this reason, a book entitled “Turkmen Nakillari ve Atalarsözi” was criticized. The idioms and proverbs taking very important place in Turkmen culture, were reviewed and woman related idioms and proverbs were determined. Additionally, woman related idioms and proverbs in Turkish were also searched for comparison purpose. Studies showed that, in the concept of woman, there is a big similarity in both area. On the other hand, it was seen that woman related words, from the point of variety, were limited in Turkmen dialect when compared to Turkish.

Key Words: Turkmen Dialect, Proverb, Idiom, Woman, Anatolia.

Giriş

Türkmen Türkçesi, Oğuz grubu şivelerinin doğu kolundandır. Bundan dolayı Oğuz Türkçesinin özellikleri Türkmen Türkçesinin karakteristiğini oluşturur¹.

Türkmen Türkçesinin dil özellikleri içerisinde dikkati çeken en önemli özelliklerinden biri aslı ünlü uzunluklarını muhafaza etmesidir. Müşterek Türkçenin mirası olan ve bugün seyrek olarak bazı ağız ve lehçelerde (mesela Yakutçadaki tek heceli kelimelerde) karşılaşılan, kısa ve uzun ünlüler arasındaki karşıtlığı en yaygın şekilde korur. O halde Türkmen Türkçesinde, Türk Dillerinin ana ses sisteminde bulunduğu tasavvur edilen toplam onaltı (sekiz kısa, sekiz uzun) ünlü vardır. Uzun-kısa karşıtlığı fonolojik olarak geçerlidir²

* Yrd.Doç.Dr., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Bölümü

¹ A. Buran ve E. Alkaya, **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Türkiye ve Türk Dünyası İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, Elazığ (1999), s.25

² L. Bazin, “Le Turkmene”, (Çeviren, E. Gemalmaz) **PhTF I**, Wiesbaden (1959), s.308

Yakut-Altay ve Kırgız Türkçelerinde görülen Dudak Çekerliği (Labial Attraction) Türkmen Türkçesi konuşma dilinde mevcuttur. Yazı dilinde “o” ve “ö” ünlüleri sadece ilk hecede “u” ve “ü” ünlüleri sadece ikinci hecede bulunur. Ancak yazı dilinde ikinci ve üçüncü hecede bulunan:

a	ünlüsü o	
ı	ünlüsü u	
e	ünlüsü ö	
i	ünlüsü ü	olarak telaffuz edilir ³

Yazı dilinde gösterilmemesine rağmen, Türkmen konuşma dilinde ileri derecede ünsüz benzeşmesi mevcuttur ⁴

Konuşma diline ait özelliklerden biri de s ve z'nin daima peltek telaffuz edilmesidir.

Türkmen Türklerinin çok zengin folkloru ve halk edebiyatı vardır. 18. yy'a kadar Türkmen edebiyatı daha çok sözlü edebiyata dolayısıyla halk edebiyatına dayanır ⁵

Bu çalışmada Türkmen Halk Edebiyatının ve Folklorunun önemli mahsüllerinden biri olan atasözleri ve deyimler üzerinde durulmuştur. Temel kaynak olarak da, 1983 yılında Aşgabat'ta basılan “Türkmen Nakılları ve Atalarsözi” adlı eser kullanılmıştır ⁶ Bu eserde toplam 3115 tane atasözü ve deyim derlenmiştir. Bunların içinde toplam 156 tanesi, takriben % 5'lik bir kısmı doğrudan veya dolaylı olarak kadınla ilgili olanlardır. Bu atasözlerini Türkiye Türkçesine aktarırken esas olarak, “Türkmençe-Türkçe” sözlük ⁷ kullanılmakla beraber zaman zaman diğer lehçelerin söz varlıklarına da başvurulmuştur.

Türkiye Türkçesine aktarılırken mümkün oldukça sade ve anlaşılır bir dil kullanılmaya özen gösterilen atasözleri, yanlarındaki parantezde bulunan rakamlardan ilki kaynak eserdeki ⁸ sayfa sayısını, ikincisi satır sayısını gösterir şekilde aşağıda sıralanmıştır:

1. Agadan ata bolmaz yeññeden-ece (26-2)
“Agabeyden baba olmaz yengeden anne”
2. Agamıñ ala gözi yeññemin sovuk yüzi (28-5)
“Agabeyimin ala gözü yengemin soğuk yüzü”
3. Agzı gışık-da bolsa bay gızı är dannar (27-2)
“Ağzı eğri de olsa zengin kızı koca bulur.”
4. Alcıran heley ärine aba diyer (38-14)
“Şaşırın kadın kocasına aba der.”
5. Altı aga birigip ata bolmaz, yedi yeññe birigip-ene (39-8)
“Altı kardeş birleşse baba olmaz, yedi yenge birleşip anne”
6. Ata gören yol keser, ene gören-don (43-8)
“Baba gören yol keser, ana gören elbise (don biçer)”
7. Atadan näsihat alan ogul kahuda bolar
Eneden näsihat alan gız keyvanda bolar (43-9)
“Atadan nasihat alan oğul kethüda olur
Anadan nasihat alan kız hamarat olur”
8. Atadan ogula miras, eneden-gıza (43-10)
“Atadan oğla miras, anadan kıza”
9. Ata dartıp, ogul bolmaz, ene dartıp gız” (43-11)

³ H. Oskar, **Türkmen Manuel**, Descriptive Grammer of Contemporary Literary Turkmen Text Glossary, Wien (1977), s.14

⁴ H. Oskar, **age.**, s. 26-27

⁵ M. Akar, S. Deniz ve F. Bilecik, **Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatı**, Yesevi Yayıncılık, İstanbul (1994), s. 157

⁶ B. Mämmetyazov ve N. Esenmiradov, **Türkmen Nakılları ve Atalarsözi**, Aşgabat İlim Yayınları, Aşgabat (1983).

⁷ T. Tekin, E. Ceylan, Z. Ölmez ve S. Eker, **Türkmençe Türkçe Sözlük**, Simurg Yayınları, Ankara (1995).

⁸ B. Mämmetyazov, N. Esenmiradov, **age.**

- “Babayı çeksen oğul olmaz, anayı çeksen kız”
10. Atası bolmadık bir gün aglar, enesi bolmadık her gün aglar.(44-7)
“Babası olmayan bir gün ağlar, annesi olmayan her gün ağlar.”
11. Atasız oğlan-yetim, enesiz oğlan, yesir (44-10)
“Babasız oğlan yetim, annesiz oğlan-esir”
12. Atasız toyda yetim
Enesiz günde yetim (44-11)
“Babasız bayramda yetim
Anasız hergün yetim
13. “Ata äneniň gövni oğulda-gızda, oğul-gızı gövni dag bilen düzde (44-12)
Baba ile annenin gönlü oğulda-kızda, oğlun-kızın gönlü dağda düzde”
14. At gılıgından iymini artdır gız gılıgından sepini (45-6)
“At huyundan yemini arttırır kız huyundan çeyizini”
15. Atıñ yaman bolsa satıp gutularsıñ
Ayalıñ yaman bolsa niçik gutularsıñ (47-13)
“Atın kötü ise satıp kurtulursun
Kadının kötü ise nasıl kurtulursun.
16. Ayal adam uyal adam (50-3)
“Kadınli adam utanan adam”
17. Ayal gayratlı bolsa är gorkak bolar (50-4)
“Kadın gayretli ise kocası korkak olu
18. Ayal-gızlar yetiştı hemme zada gatiştı (50-5)
“Kadınlar-kızlar yetiştı her şeye kariştı”
19. Ayal oñsa-hazına oñmasa kaza (50-6)
“Kadın yetiriyorsa hazine, yetirmiyorsa kaza”
20. Ayalsıza rähät yok, oğlsıza dövlet (50-7)
Kadınsıza rahat yok, ogulsuza devlet”
21. Ayalı bolmadıgıñ hıyalı bolmaz (50-8)
“Kadını olmayanın hayali olmaz”
22. Ayalıñ gatı seslisinden gork, ärkegiñ çala sözlüsünden (50-9)
“Kadının yüksek seslisinden kork, erkeğin yavaş konuşanından”
23. Ayalıñ yaman bolsa, yurt parähätçılıgından ne peyda (50-10)
“Kadının kötü ise yurdun rahatlığından ne fayda”
24. Bağtlı gız Bağdatda (49-16)
“Bahtlı kız Bağdatta”
25. Bayıñ gızı kel bolsa-da är dannar (53-4)
“Zenginın kızı kel olsa da koca bulur”
26. Beglagam äre barınçañ dul oturgın olunçañ (59-18)
“Kötü ere varacağına, dul oturmuş ol.”
27. Bir heleyiñ hilesi kırk eşege yük bolar. (61-15)
“Bir kadının hilesi kırk eşege yük olur.”
28. Bir gız äre gider mün gız ele (63-1)
“Bir kız ere gider bin kız ele.”
29. Biri birinden beter, annesi kızından beter (63-12)
“ Biri birinden beter annesi kızından beter.”
30. Bolduran hem ayal; güldüren hem ayal (66-12)
“Olduran da kadın güldüren de kadın.”
31. Bu dünyäniñ behiştı, yağşı bolsa hatını
Yaman bolsa hatını içindedir tütünü
Yana yana gidersin zerre galmaz bitini (67-12)
“Bu dünyanın cenneti (ndedir) iyi olsa hatunu

- Yaman ise hatunu içindedir yangını
Yana yana gidersin zerre kalmaz bütünü”
32. Gazan alsan kakıp al, hatın alsan bakıp al. (69-3)
Kazan alsan çakıp al, hatun alsan bakıp al.”
33. Gamiş suvdan doymaz, ayallar toydan (70-11)
“Kamiş sudan doymaz, kadınlar düğünden.”
34. Gapaksız gazan gaynamaz, enesiz oğlan oynamaz (71-3)
“Kapaksız kazan kaynamaz, anasız oğlan oynamaz.”
35. Gargadan gaz bolmaz, kempirden kız (72-2)
“Kargadan kaz olmaz, Yaşlı kadından kız.”
36. Gapaksız gazan gaynamaz gaynasa da goyulmaz
Enesiz oğlan aynamaz oynasa da aynamaz
“Kapaksız kazan kaynamaz kaynasa da koyulmaz.
Anasız oğlan oynamaz oynasa da beceremez.
37. Gar suvı gandırılmaz övey äne dındırılmaz (73-1)
“Kar suyu doyurmaz üvey ana derman olmaz
38. Garram bolsa kız yağşı
Egrem bolsa yol yağşı (73-3)
“Yaşlı da olsa kız güzel
Eğri de olsa yol güzel”
39. Garıp kızın arzısı bolmaz (75-58)
“Fakir kızın arzusu olmaz.”
40. Garıp gızı görki bilen
Bayın gızı tarakgısı bilen (75-9)
Fakirin kızı güzelliği ile
Zengin, kızı tarağı (süsü) ile”
41. Gatıksızdan duzlu yağşı
Oğlısızdan gızlı yağşı (76-13)
“Katıksızdan tuzlu iyi
Ogulsuzdan (evlatsızlıktansa) kızlı (olmak) iyi
42. Gelene baldız gidene äne (78-5)
“Gelene baldız gidene anne”
43. Gelin bolmasak hem gädikten garapdık (78-7)
“Gelin olmasak da gedikten bakmıştık.”
44. Gelinde dil yok gayınänede insap.(78-8)
“Gelinde dil yok kaynanada insaf”
45. Gelinin “geldi-geldisi” oğluñ “boldı boldısı” (78-9)
“Gelinin geldi geldisi oğlun oldu oldusu.”
46. Gelinimin ayağı çopanımın tayağı” (78-10)
“Gelinimin ayağı çobanımın dayağı”
47. Gelin gelin eden düşen yeri (78-11)
Gelini gelin eden düştüğü yerdir.
48. Gelin yaşınar dili dag aşar (78-12)
“Gelin gizlenir (ama) dili dağı aşar.”
49. Gülüp geplen ärden gork aglap-geplen-heleyden (90-16)
“Gülerek konuşan erkekten kork, ağlayarak konuşan kadından”
50. Gız gizlen, sir gizlen, zer gizlen (92-5)
“Kızı gizleyin, sırrı gizleyin, altını gizleyin”
51. Gız galını gıravça (92-6)
“Kızın çeyizi kırağı (gibidir)”
52. Gız kapısı-şa gapısı

- Müni gelir biri äkider. (92-7)
“Kız kapısı şah kapısı
Bini gelir biri götürür.”
53. Gızlı gızıldan doymaz. (92-8)
“Kızlı altından doymaz.”
54. Gızlıñ sargıdı tükenmez (92-9)
“Kızlının gözyaşı tükenmez.”
55. Gızlı öyde iş galmaz (92-10)
“Kızlı evde iş kalmaz”
56. Gızlı öye kırk at bağlanar (92-11)
“Kızlı eve kırt at bağlanır.”
57. Gız satıp bay bolan yok (92-12)
“Kız satıp zengin olan yok”
58. Gızı barıñ nâzi bar. (92-13)
“Kızı varın nazı var”
59. Gız ısı gül ısı (92-14)
Kız kokusu gül kokusu”
60. Gız bilen gızıl gizlin gezer. (92-17)
“Kız ile altın gizli gezer”
61. Gız galıñı-garıñ suvı. Gız çıkararın barmaz, gelin edilen dagamaz. (92-18)
“Kız çeyizi karın suyu. Kız çıkararın varmaz, gelin edilen dağılmaz”
62. Gızıl yüzlü yigidiñ gız uyası bolmasın
Gız uyası bolsa-da, gızıl yüzi solmasın (93-1)
“Kızıl yüzlü yigidin kız kardeşi olmasın
Kız kardeşi olsa-da kızıl yüzi solmasın”
63. Gızı saklama gıñ bolar
Yüpegi saklama yün bolar (93-5)
“Kızı saklama cariye olur
İpeği saklama yün olur”
64. Gızım öyde gılığı daşda (93-6)
“Kızım evde niyeti dışarıda”
65. Gızım saña aydayın, gelinim sen eşit (93-7)
“Kızım sana söylüyorum, gelinim sen işit”
66. Gızını övenden gaç
Yeñnesi öveni alıp gaç (93-8)
“Kızını övenden kaç
Yengesinin övdüğü (kızı) alıp kaç”
67. Gızıñ gövni gıl bolar, çigilse-de çözüler (93-9)
Kızın gönü kıl (gibidir) düğümlense bile çözüler.
68. Gızıñ uranı-hudayın bereni (93-11)
Kızın vurarın Allah vergisi(dir)
69. Gız anadan görelde almasa, övüt almaz. (93-12)
Kız annesinden örnek almasa, öğüt almaz
70. Gız yağşısı gışık çatmadan çıkar. (93-13)
“Kızın iyisi kaşını çatmadan çıkar”.
71. Dañnan gız ärsiz galar (96-4)
“Bağlanan kız kocasız kalır”.
72. Daş düşen yerinde togtasın, gız vararın yerinde (96-14)
“Taş düştüğü yerde dursun, kız vardığı yerde
73. Dogmadıktan dogarın bolmaz, dolarınmadıktan gız. (102-3)
“Dogmadıktan kardeş olmaz, dolarınmadıktan kız”.

74. Dogran eceñ bolmasa, dogan dayzañ yok mudı? (102-6)
“Doğuran annen yoksa, doğmuş teyzen de mi yok?”
75. Dokuz ayal oturar dograna agram düşer. (103-3)
“Dokuz kadın oturur doğurana sancı düşer”.
76. Düye” düz deyip geçer yiğit “gız” diyip (107-9)
“Deve “ova” diyip geçer, yiğit “kız” deyip”
77. Yetişen gız giyeveden gorkmaz (113-9)
“Yetişen kız damattan korkmaz”.
78. İşi gaydan ayal üstüne ayal alar (125-14)
“İşi dönen kadın üstüne kadın alır”.
79. Yitgili enesiniñ goltugını barlar (128-6)
“Zarara uğrayan annesinin koltuğunu yoklar.”
80. Yüpegi saklap bilmez yün eder. Ayalı saklap bilmez. gün eder.(129-18)
“İpeği saklamayan (onu) yün eder, kadını saklayamayan “onu” cariye eder.”
81. Kırk heley üşer, birine agram düşer (138-4)
“Kırk kadın toplanır birine sancı düşer.”
82. Kırk yaşda “gızlar begi” adını alan (138-5)
“Kırk yaşta “kızlar beyi” adını almış.”
83. Lalıñ diline enesi düşer. (138-15)
“La’lin diline annesi düşer.”
84. Mün dayza bir ecäniñ ornını tutmaz. (142-18)
“Bin teyze bir annenin yerini tutmaz.”
85. Nanıñ gınağı-gızıñ yanağı ‘145-9)
“Ekmeğin kenarı-kızın yanağı”
86. Ovadan toyda gerek, akıllı-günde (146-13)
“Güzel (kadın) düğünde gerek, akıllı (kadın) her gün”.
87. Oğlanıñkı ece goynuñkı gece (147-14)
“Oğlanınki anne koyununki gece”
88. Oğlanı yaşdan ayalı başdan (147-16)
“Oğlanı küçükden kadını baştan”
89. Ogul iyer äre gider-gız iyer gıra gider (148-13)
“Oğul yer meydana çıkar gız yer kıra gider.”
90. Ogulla bir gerek bolsa, gızla mün gerek (148-14)
“Oğulla bir gerekse kızla bin gerek.”
91. Ogul yanında-ot, gız yanında-yat (149-1)
“Oğul yanında-ateş yak, kız yanında yat”.
92. Orta yolda atıñ ölmesin, orta yaşda hatınıñ (150-14)
Yolun ortasında atıñ ölmesin, orta yaşta kadının.
93. Oturan gız orunlı bolar (151-19)
Oturan kız yer bulur.
94. Oturmaktan iş bitmez, garrı mama diş bitmez (152-1)
Oturmakla iş bitmez, ihtiyar kadından diş bitmez.
95. Özini öven kiçi akmak, ayalını öven ulı akmak (153-16)
Kendini öven küçük ahmak, karısını öven ulu ahmaktır.
96. Öyle bolsa gün durmaz, yetişensoñ-gız (154-16)
Öğle ise gün durmaz, yetiştikten sonra kız.
97. Ömründen iki gün galsa at al, bir gün galsa ayal (157-2)
Ömründen iki gün kalsa at al, bir gün kalsa kadın.
98. Piyada at görkezme, dula-ayal (160-12)
Piyadeye at gösterme, dula kadın.
99. Piyada gözi bilen at alma, dul gözi bilen ayal (160-13)

- Piyade gözi ile at alma, dul gözü ile kadın.
100. Tayın aşın eyesi, adaglı gızın äri (170-6)
Hazır yemeğin sahibi nişanlı kızın kocası.
101. Ursa-da, ecem eli ursun (175-14)
Vurursa annemin eli vursun.
102. Han azsa, iline deger
Hatın azsa, ärine (178-7)
Han azsa iline zarar verir
Hatun azsa kocasına
103. Hatının handan bolsa, gel-gidiş şondan (179-8)
Hatunun güler yüzlüyse, geliş-gidişin ondandır (çoktur)
104. Hatının yaman bolsa yurt dınçlığından ne peyda (179-9)
Hatunun yaman ise yurt rahatlığından ne fayda.
105. Heleyi heley bolanın äri ner bolar,
Heleyi heley bolmadığın äri gara yer bolar (719-12)
Kadını kadın olanın eri yiğit olur.
Kadını kadın olmayanın eri karayer olur.
106. Heleyi bolmadığın golayı bolmaz. (179-13)
Kadını olmayanın kolayı olmaz.
107. Heley alsan akıl bilen huş al. (17-14)
Kadın alsan akıl ile idrakli (olanı) al
108. Çaganı yaşdan-ayalı başdan (183-7)
Çocuğu küçükken-kadın baştan (eğit)
109. Çıkan gız çıgdan daş (1986-6)
Çıkan kız çıgdan uzak (tır)
110. Çıkmadık gız-il gelni
Çıkmadık oğlan-il giveysi (186-8)
Çıkmadık kız herkesin gelini
Çıkmadık oğlan herkesin damadı
111. Şähere düşeniñ ene süydüni unudayması geñ dälidir. (188-6)
şehre gidenin ana sütünü unutması garip değıldir.
112. Ecem öldi (başdaragı) daracığı mărja galdı (190-10)
Anam öldü (baş taragı) küçücük bir tarak bana kaldı.
113. Eceliniñ reñki bağlardakı güle meñzer
Ecesiziñ reñki ocakdakı küle meñzer (190-11)
Analının reñgi bağlardakı güle benzer.
Anasızın reñgi ocaktaki küle benzer.
114. Ecesiniñ ukusu gelse, oğlanı “uhha” diyer, ecesiniñ gezesi gelse, oğlanı “hopba” diyer.(190-12)
Anasının uykusu gelse oğlu “uyku” der, anasının gezesi gelse oğlan “hoppa” der.
115. Eklenebilmesen, ayal al (191-11)
Geçinemiyorsan kadın al.
116. Eltim olguna galandan günim olguna galsın (193-5)
Eltimin oğluna kalmaktansa hizmetçinin oğluna kalsın
117. Emelsiz ayal alsan zehiniñ yanar (193-11)
Usulsüz kadın alsan zihniniñ yarar.
118. Ene-atanı horlanıñ domı otdan bolarmış (193-13)
Ana babasını horlayanın giysisi ateş dolarmış
119. Ene-gap, ata –sap (193-14)
Ana güçlü, ata temiz.
120. Ene gezer, gız gezer, garıp öyi kim düzer (193-15)

- Ana gezer, kız gezer garip evi kim düzer
121. Eneden gışık doğanı galıpa salsaşam düzelmez (193-16)
Anadan eğri doğanı kalıba salsan da düzelmez.
122. Eneden köyneklı doğan yok (193-17)
Anadan köyneklı doğan yok.
123. Eneli yetim (193-18)
Analı yetim
124. Enem-atam bolsa bolsun, agzı-burnı bolmasın (194-1)
Anam babam olsun da agzı burnu olmasın
125. Enem-atam şirin dilli ussadam (194-4)
Anam-babam şirin dilli üstadam.
126. Eneş övey bolsa, atan özünki bolmaz (194-3)
Annen üvey ise baban öz olmaz.
127. Eneş ölse-de dem-dem ağla (194-4)
Annen ölmüşse her nefeste ağla
128. Enesi gönenmedigini tanası gönenmez (194-5)
Anası gün görmeyenin danası gün görmez.
129. Enesinden ayrılan guzını gurt iyer (194-6)
Anasından ayrılan kuzuyu kurt yer.
130. Enesiz günde yetimek
Atasız toyda yetimek (194-7)
Anasız hergün yetim(dir)
Babasız düğünde yetim(dir)
131. Enesizi gelin etme atasızı giyev (194-8)
Anasını gelin etme babasızı damat.
132. Enesiz oğlanın dayzası köp ( )194-10)
Anasız oğlanın teyzesi çok (tur)
133. Enesiz oğlanın dayısı bolmaz, atasız oğlanın-garındaşı (194-11)
Anasız oğlanın dayısı olmaz, babasız oğlanın kardeşi.
134. Enesin gör, gızını al,
Gırasın gör bizini al (194-12)
Anasını gör kızını al
Kenarını gör bezini al
135. Erkeğin hövri-ayalı (194-14)
Erkeğin dostu kadını
136. Eşek münenin ayagı dınmaz, iki ayallı –gulagı
Eşeğe binenin ayagı rahat etmez, iki karılının kulağı
137. Är ayal üstüne ayal alsa, sekiz ayal ağlarmış (197-7)
Er kadın üstüne kadın alsa sekiz kadın ağlarmış
138. Är veziri-ayalı (197-9)
Erkeğin veziri kadını (dır)
139. Äri ölüp äre baran-il töresi, äri bolup, äre baran il yüzgarası (198-3)
Eri ölüp ere varan il töresi, eri olup da ere varan il yüzkarası
140. Äri är edyen hem heley
Äri gara yer edyen hem heley (198-5)
Eri er eden de kadın
Eri kara yer eden de kadın
141. Är ölse hatın talak (198-12)
Er ölse kadın dul
142. Yağşı heley, yağşı at gülmezden öş güldürer
Yaman heley, yaman at-ölmezden öş öldürer (303-10)

- “İyi kadın, iyi at (gibidir) gülmeden önce güldürür.
Yaman kadın, yaman at (gibidir) ölmeden önce öldürür”
143. Yaz gününün yağşı-är-heleyin urşu (205-2)
Yaz gününün yağmuru-karı kocanın kavgası”
144. Yaman ayal mihman gelende öy süpürer (207-14)
Yaman kadın misafir geldiğinde ev süpürür.”
145. Yaman hatından döv gaçar (208-11)
“Yaman kadından dev kaçır.”
146. Yaman ayaldan acdarha-da gaçıpdır (208-16)
“Yaman kadından ejderha bile kaçmıştır”.

Sonuç

Kadınla ilgili Türkmen atasözleri ve deyimleri ile Anadolu sahası arasında genel bir değerlendirme yapabilmek amacıyla Ömer Asım Aksoy’un “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”⁹ taranmış, bu eserdeki 7853 atasözü ve deyim arasında 206 tanesinin yaklaşık %2.6’sının doğrudan veya dolaylı olarak kadınla ilgili olduğu saptanmıştır. Bu eserde geçen kadınla ilgili kelimeler: “ana, avrat, besleme, dul, dişi, dilber, elti eş, güzel, gelin, gebe, halayık, harem, hanım, hala, kadın, kahpe karı, kaynana, kız kocakarı nazenin, teyze, yar” kelimeleridir. Ayrıca “Fatma ,Fatmacık, Leyla, Kadire, Raziye, Şakire” gibi özel adların da geçtiği görülmüştür.

Hem Türkmen hem Anadolu sahasındaki, kadınla ilgili atasözleri ve deyimlerde; genel olarak muteva, bakış açısı ve temel yaklaşımlar bakımından büyük ölçüde paralellik görülmektedir. Bu paralellikler içinde bazı küçük ses veya kelime değişikliğiyle ortak olanlar bulunduğu gibi:

- “Lalıñ diline enesi düşer.(138-15)
“Dilsizin dilinden anası anlar”¹⁰
“Äri ar edyen hem heley
Äri gara yer edyen hem heley.”(198-15)
“Erkeği vezir eden de karısı rezil eden de.”¹¹;

şu şekilde tamamen ortaklık gösterenler de vardır:

- “Änesin gör kızını al
Gırasın gör bezini al.”(194-12)
“Anasını gör kızını al kenarını gör bezini al.”¹²
“Gızım saña aydayın gelinim sen eşit.”(93-7)
“Kızım sana söylüyorum gelinim sen işit.”¹³

Son olarak Türkmen Atasözlerinde kullanılan kadınla ilgili kelimeler şu şekilde sıralanabilir. Ayal, baldız, dayza, dul, ece, elti, ene, garı, mama, gayınäne, gelin, gız, gızlar begi, gızuya güñ hatın, heley, kempir, yeñje.

Bunların arasında baldız, dul elti, gelin gibi Türkiye Türkçesi ile aynen kullanılmakta olan kelimelerin yanında dayza (teyze) äne (ana) gayınäne (kaynana) gız, (kız) hatın (hatun), yeñje (yenge gibi çok küçük ses değişiklikleriyle birlikte yine Türkiye Türkçesinde kullanılan kelimelerin devam ettiği görülmektedir.

⁹ Ö. A. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara (1984)

¹⁰ Ö. A. Aksoy, *age*.

¹¹ Ö. A. Aksoy, *age*.

¹² Ö. A. Aksoy, *age*.

¹³ Ö. A. Aksoy, *age*.

Ayal (kadın), ece (1. anne, 2. yaşlı kadınlar için kullanılan hitap sözü) garrı (ihtiyar kadın) mama (ihtiyar kadın, anneanne) gız uya (kız kardeş) güñ(kuma) heley (kadın) kempir (yaşlı kadın) gibi kelimeler de Anadolu Ağızlarında ve diğer lehçelerin söz varlığı içinde doğrudan doğruya veya birtakım küçük fonetik farklılıklarla kullanılmaktadır¹⁴

Kaynaklar

- 📖 AKAR M., DENİZ S. ve BİLECİK F., **Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatı**, Yesevi Yayıncılık., İstanbul (1994)
- 📖 AKSOY Ömer Asım, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara (1984).
- 📖 BAZİN L., “Le Turkmene”, **PhTF I** (Çeviren : E. Gemalmaz), Wiesbaden (1959).
- 📖 BURAN A. ve ALKAYA E., **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Türkiye ve Türk Dünyası, İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, Elazığ Şubesi Yayınları: 4, Elazığ (1999).
- 📖 ÇAĞATAY Saadet, “Türkçede Kadın İçin Kullanılan Sözler”, **TDAY-Belleten (1962)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara (1988).
- 📖 MÄMMETYZAZOV B. ve ESENİRADOV N., **Türkmen Nakılları ve Atalarsözi**, Aşkabat İlim Yayınları. Aşkabat (1983).
- 📖 OSKAR H., **Turkmen Manual**, Descriptive Grammer of Contemporary Literary Turkmen Text Glossary, Wien (1997).
- 📖 TEKİN T., CEYLAN E., ÖLMEZ Z. ve EKER S., **Türkmençe-Türkçe Sözlük**, Simurg Yayınları, Ankara (1995).

---

¹⁴ S.Çağatay, Türkçede Kadın İçin Kullanılan Sözler, TDAY Belleten 1962, Ankara 1988, s.13-49